

بررسی عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری در دستگاه‌های دولتی

رضا ابراهیم‌زاده^۱

سیدرضا پورغفاری^۲

فرهاد افشارنیا^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی اثرات علل فساد اداری بر تمایل به فساد و پیامدهای حاصل از آن در دستگاه‌های اجرایی با توجه به ارایه یک مدل مفهومی در این زمینه است. لذا اثرات مستقیم و غیرمستقیم فساد اداری در سازمان‌های مذکور مورد بررسی قرار گرفت و ضمن شناسایی ابعاد هر کدام از متغیرها و بررسی پیامدهای آن از روش همبستگی مبتنی بر معادلات ساختاری استفاده شد. تعداد ۲۵۰۰ پرسشنامه در دستگاه‌های اجرایی متعددی در سطح کشور در طی مدت ۷ ماه توزیع گردید و با جمع‌آوری تعداد ۲۱۰۰ پرسشنامه، تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام پذیرفت. نتایج حاصل با استفاده از مدل معادلات ساختاری نشان داد که ارتباطات با ضریب معناداری ۲/۵۸، عوامل ساختاری با ضریب معناداری ۲/۸۳، فرهنگ سازمانی با ضریب معناداری ۳/۲۶، عوامل روانی با ضریب معناداری ۵/۲۶، نظام پرداخت با ضریب معناداری ۳/۲۲۱، سیستم کنترل و نظارت با ضریب معناداری ۶/۶۷۲، فرصت با ضریب معناداری ۸/۲۱۵ و تمایل به فساد با ضریب معناداری ۷/۲۴۶ در بروز فساد اداری در دستگاه‌های دولتی مؤثر می‌باشند. همچنین بروز فساد اداری نیز با ضریب معناداری ۲/۸۱۶ بر پیامدهای فساد در دستگاه‌های دولتی اثرگذار است. در پایان پیشنهادهایی برای مقابله با فساد ارایه گردید.

واژگان کلیدی: فساد اداری، دستگاه‌های دولتی، پیامدهای فساد، تمایل به فساد

۱- عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)

۲- کارشناس ارشد مدیریت - معاون اداره کل بازرسی استان هرمزگان

۳- دانشجوی دکترا حقوق خصوصی - مدیر کل دادگستری استان خوزستان

مقدمه

پدیده‌ی فساد اداری، در دنیای امروز و به ویژه در کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از مهم‌ترین موانع پیشرفت جامعه، مطرح شده است. این پدیده صدمات جبران‌ناپذیری را بر سرعت حرکت چرخ توسعه‌ی جامعه ایجاد کرده و مسیر توسعه و پیشرفت را مسدود و محدود می‌سازد (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۸). فساد پدیده‌ای تازه نیست و به بخشی از جهان محدود نمی‌شود، بلکه پدیده‌ای است که بر زندگی همه انسان‌ها اثر گذاشته و شهروندان و بازرگانان را در سراسر جهان به ستوه آورده است (دادگر و نظری، ۱۳۸۸). فساد اداری به عنوان معضلی عمیق گریبان‌گیر بسیاری از کشورهای در حال توسعه از جمله ایران است و زمان، انرژی و امکانات فراوانی را از این کشور به هدر می‌دهد. بستر و مامن فساد اداری، نظام اداری کشور و اداره‌ی امور دولتی است (فرخ‌سرشت، ۱۳۸۳). فساد مالی به عنوان یک پدیده‌ی جهانی، آسیبی است که از کنش متقابل دولت‌ها با زیرمجموعه‌ها یا دولت‌ها و بازار پدید می‌آید و به ویژه هنگامی که دولت خود نقش عرضه‌کننده خدمات همگانی و بازرگانی را داشته باشد، این پدیده پررنگ‌تر می‌شود. فساد مالی از کوچک‌ترین موضوع که پرداخت غیرقانونی به یک کارمند دولت است تا بالاترین رده‌های اقتصادی دولت‌ها را در برمی‌گیرد (دادگر و نظری، ۱۳۸۸). فساد اداری-مالی، انجام اعمال اداری توسط مأموران دولتی و به شکل ناقص و غیرصادقانه است (کمپسیون مستقل ضد فساد، ۱۹۹۸). سازمان شفافیت بین‌المللی (۲۰۰۳)، فساد اداری-مالی را سوءاستفاده از قدرت نیروهای دولتی و عمومی در راستای منافع شخصی تعریف می‌کند که شامل به‌کاربردن استانداردهای غیراخلاقی و غیرقانونی است. برخی محققان، فساد اداری-مالی را از نظر رفتاری، سوءاستفاده از نیروهای عمومی برای منافع شخصی تعریف می‌کنند (پارک^۱، ۲۰۰۳). در حالی که تحلیل‌گران اندکی، ممکن است بر سر تعریف فساد اداری-مالی، در معنی «سوءاستفاده از نقش‌ها و منابع عمومی برای منافع شخصی»، بحث داشته باشند، اما بر سر دلایل فساد اداری-مالی، توافق اندکی وجود دارد (رابینسون^۲، ۲۰۰۴)؛ به عبارت دیگر، دیدگاه‌های صاحب‌نظران درباره‌ی دلایل و عوامل مؤثر بر فساد اداری-مالی، یکسان نیست و نظریات متعددی در این خصوص وجود دارد (تسگای^۳، ۲۰۰۳). یکی از دلایل این تعدد، چندبعدی نگریستن هر کدام از نظریه‌پردازان به مقوله‌ی فساد از لحاظ مسایل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، حقوقی، مدیریتی و روانشناسی است (آندوینگ^۴، ۲۰۰۰ و فجلدستد^۴، ۲۰۰۱). نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که پدیده فساد بیش از همه در میان کشورهای در حال گذر و توسعه؛ به ویژه کشورهای فقیر در حال توسعه رواج دارد و مانعی عمده بر سر راه توسعه در این کشورهاست. همچنین طبق نتایج مطالعات، در صورتی که تمهیدات لازم برای مبارزه با فساد در این کشورها اندیشیده نشود،

1- park

2- Robinson

3- Tesegaye

4- Andving & Fjeldstad

زمینه‌های بروز آن تقویت شده و شیوع این معضل اجتماعی عاملی فراروی ناکامی سیاست‌های توسعه اقتصادی خواهد شد. همین امر ضرورت مطالعات و پژوهش‌های گسترده‌ای را درباره‌ی فساد در ایران بازگو می‌کند؛ چراکه درحال حاضر کشور در تکاپوی توسعه قرار دارد و اغلب برنامه‌های توسعه بر اجرای سیاست‌های توسعه اقتصادی متمرکز است (صادقی و همکاران، ۱۳۸۸). با این حال، از میان همه این دلایل و عوامل، ابعاد مشترک زیر از فساد اداری - مالی فهمیده می‌شود:

۱- **مبادله:** فساد اداری - مالی بر مبنای تعامل بین حداقل دو طرف (شریک) است (هیدن هیمر، ۲۰۰۲) که بین عرضه‌کننده فساد و دریافت‌کننده آن به صورت داوطلبانه رخ می‌دهد و با توافق دو طرفه انجام می‌شود (پارک، ۲۰۰۳).

۲- **نقض (تخطی از) از هنجارها:** فساد اداری - مالی رفتار غیراخلاقی یا انحراف از ارزش‌های اخلاقی است (براسز، ۱۹۷۰).

۳- **سوءاستفاده از قدرت:** فاعلان فساد، قدرت، اختیار، موقعیت یا دانشی را که به آن‌ها سپرده شده، برای منافع و مزیت شخصی خود به کار می‌گیرند (اشفورس و انند، ۲۰۰۳؛ هانتینگتون، ۱۹۸۹؛ تریسمن، ۲۰۰۰؛ وان‌دیون، ۲۰۰۱).

۴- **پنهان کاری:** انجام‌دهندگان کارهای فاسد، اجتماعی مخفی، صمیمی و نزدیک را تشکیل می‌دهند که بر آن اساس، به صورت مخفی، بر اهداف غیرقانونی و سودهای روابط مبادله‌ای خود، توافق دارند. ضمن این که علاوه بر محدودیت‌های موقعیتی، احتمال ادامه دادن و توسعه کارهای فاسد، به اعتماد طرفین بستگی دارد (وان‌دیون، ۲۰۰۱).

اساساً فساد مالی در جهت مخالف پاسخ‌گویی و حاکمیت قانون حرکت می‌کند و اعتماد مردم را به توانایی دولت کاهش می‌دهد و اخلاقیات در جامعه و حاکمیت را تهدید می‌کند. هرچه قدر فساد ساخت‌یافته و منظم باشد، تشخیص و مقابله با آن مشکل‌تر خواهد بود. همان‌طور که فریش (۱۹۹۴) متذکر می‌شود، فساد مالی روح توسعه را می‌کشد؛ زیرا انگیزه‌ی افراد را برای تلاش صادقانه و کار سازنده کاهش می‌دهد (ره‌نورد و همکاران، ۱۳۸۸)؛ بنابراین در رابطه مفسدانه، حداقل ۴ بعد وجود دارد که مشتمل است بر: ۱- مبادله ۲- نقض (تخطی از) هنجارها ۳- سوءاستفاده از قدرت ۴- پنهان کاری که از این طریق به سازمان‌ها و کشورها، آسیب‌های بسیاری وارد می‌کنند. نظام اداری در ایران نیز، همانند سایر کشورها، از فساد اداری مالی و آسیب‌های آن مصون نبوده و به دلایل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی، موجب عقب‌ماندگی کشور و بروز دغدغه‌ها و نگرانی‌های متعدد در رأس نظام شده است (دانایی‌فرد، ۱۳۸۵). علاوه بر این که دغدغه‌ها و نگرانی‌ها درباره‌ی

1- Heidenheimer

2- Brasz

3- Ashforth & Anand

4- Huntington

5- Treisman

6- Van Duyne

آثار سوء فساد اداری- مالی بر مشروعیت نظام جمهوری اسلامی در سطح کلان وجود دارد، متوجه آثار و پیامدهای فساد در سطح سازمان‌های دولتی نیز بوده و پژوهش‌های متعددی را با خود به همراه داشته است. با این حال، اغلب پژوهش‌ها در این حوزه و حتی نوع نگاه سازمان بین‌المللی شفافیت به این مقوله، به صورت کلان و با در نظر داشتن عوامل فراسازمانی از قبیل عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه بوده و در ریشه‌یابی موضوع در سازمان دولتی، عوامل سازمانی و مدیریتی مؤثر در بروز فساد اداری- مالی لحاظ نشده‌اند یا در حاشیه بوده‌اند، مانند مطالعات فرهادی‌نژاد (۱۳۸۲)، فرخ‌سرشت (۱۳۸۳)، سامتی (۱۳۸۵)، دانایی‌فرد (۱۳۸۵)، خضری (۱۳۸۶)، فانی و علی‌زاده‌ثانی (۱۳۸۶)، رفیع‌پور (۱۳۸۶)، برون^۱ (۲۰۰۵)، سازمان بین‌المللی شفافیت (۲۰۰۳)، فوکوه^۲ (۲۰۰۸)، مولیر^۳ (۲۰۰۸). همچنین مطالعات فرخ‌سرشت (۱۳۸۳)، محمودی (۱۳۸۴)، شفیعی خورشیدی (۱۳۸۵)، قلی‌پور و نیک‌رفتار (۱۳۸۶)، حسینی و مهدی‌زاده اشرفی (۱۳۸۶)، دادگر و نظری (۱۳۸۸)، آموندسن^۴ (۲۰۰۰)، یاسر^۵ (۲۰۰۵)، سلدادیو و هان^۶ (۲۰۰۶)، کیمویو^۷ (۲۰۰۷)، سکانلن^۸ (۲۰۰۸)، آلاتاس و کامرون^۹ (۲۰۰۹) و سلیم^{۱۰} (۲۰۰۹) که بخش‌هایی از عوامل سازمانی مؤثر بر فساد اداری- مالی را بررسی کرده‌اند. لذا در این زمینه خلأ پژوهش‌های مدیریتی با رویکرد عوامل سازمانی و مدیریتی کاملاً محسوس است.

به عبارت دیگر، مدیران سازمان‌ها ابزارهای علمی لازم را، برای شناسایی و آسیب‌شناسی عوامل سازمانی و مدیریتی مؤثر در بروز فساد اداری- مالی و شیوه‌های مواجهه با این پدیده‌ها، به دلیل کمبود مطالعات فراگیر در این زمینه، در دست ندارند. در این پژوهش‌ها مشخص شده است که عوامل سازمانی و مدیریتی متعددی در بروز فساد اداری- مالی تأثیر دارد که هفت عامل از عوامل اصلی و زیرمجموعه‌های آن عبارت است از: ۱- عوامل ساختاری (تشکیلات اداری، قوانین سیستم‌ها و روش‌ها) ۲- فرهنگ سازمانی ۳- ارتباطات (ویژگی روابط، گروه‌های غیررسمی) ۴- عوامل روانی ۵- نظام پرداخت ۶- سیستم نظارت و کنترل (بستر کنترل و نظارت، تشکیلات نظارت و کنترل) ۷- وظایف مدیریتی (برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، رهبری و هدایت، نظارت و کنترل).

فساد مالی یکی از عوامل بازدارنده‌ی توسعه‌ی پایدار در هر کشور محسوب می‌شود. در ایران، به‌رغم تلاش‌های زیاد برای کنترل فساد در ابعاد مختلف اداری، حقوقی، قضایی، پژوهشی و آموزشی، این پدیده نه تنها کاهش پیدا نکرده بلکه مطابق با آمارهای منتشر شده توسط بانک جهانی

1- Brown

2- Fokuoh

3- Mevliyer

4- Amundsen

5- Yaser

6- Seldadyo & Haan

7- Kimuyu

8- Scanlan

9- Alatas & Cameron

10- Seleim

در رابطه با شاخص‌های حاکمیت خوب، در طی سالیان اخیر روند صعودی نیز به خود گرفته است (رهنورد و همکاران، ۱۳۸۸). در این پژوهش، محققان به دنبال ارایه مدلی به منظور بررسی عوامل مؤثر بر فساد اداری بوده و سپس با توجه به آن چارچوبی را ارایه نموده‌اند که نشان می‌دهد چگونه فساد اداری بر تمایل به فساد و پیامدهای آن تأثیرگذار است. در ادامه‌ی این پژوهش ابتدا به بررسی علل ظهور فساد و پیامدهای آن می‌پردازیم و آن را در جامعه آماری مورد نظر بررسی می‌کنیم.

مروری بر مبانی نظری پژوهش

فساد پدیده‌ای است که کمابیش در کلیه کشورهای جهان وجود دارد؛ اما نوع، شکل، میزان و سطح توسعه‌یافتگی آن تفاوت دارد. در هر صورت فساد موجب انحطاط است. امروزه بسیاری از ممالک دریافته‌اند که فساد و تخلف اداری یکی از مهم‌ترین تهدیدها برای ثبات اقتصادی، توسعه و پیشرفت است. فساد مسیر رشد اقتصادی را با موانع بسیار مواجه می‌سازد و بر توسعه اقتصادی اثر منفی دارد. این تأثیر بر اقتصادهای باز بیشتر از اقتصادهای بسته است (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۸). در این قسمت به مطالعه‌ی مبانی نظری درباره‌ی فساد اداری و علل و پیامدهای آن می‌پردازیم.

تعاریف فساد اداری

فساد طبق تعریفی که در فرهنگ وبستر آمده است، «پاداش نامشروع است که برای وادار کردن فرد به تخلف از وظیفه تخصیص داده می‌شود». گوناگون‌ترین تعاریف فساد را در معنای وسیع‌تری مورد مطالعه قرار می‌دهد. به نظر وی، فساد به تمام شکل‌های گوناگون انحراف یا اعمال قدرت شخصی و استفاده نامشروع از مقام و موقعیت شغلی قابل اطلاق است. در فرهنگ دیگر فساد به عنوان نادرستی و تقلب و فقد درستی و راستی تعریف شده است (زاهدی و همکاران، ۱۳۸۸). فساد، مجموعه رفتارهایی است که فرد از وظایف رسمی به خاطر کسب منافع شخصی یا کسب موقعیت خاص، دچار تخطی و انحراف می‌گردد تا تلاشی برای کسب ثروت و قدرت از طریق غیرقانونی، تحصیل منافع خصوصی به بهای از دست رفتن منافع عمومی یا استفاده از قدرت دولتی برای منافع شخصی باشد. از دیدگاه اسلام، فساد اداری استفاده ناروای شخصی و گروهی، از جایگاه اجتماعی است. کارگزارانی که به تنهایی و با همدستان و هم‌پیلگان، دست به فساد می‌آیند، فساد اداری را دامن می‌زنند و سبب ناهنجاری در اداره جامعه می‌شوند (تاجالدین و اجاقی، ۱۳۹۲).

عوامل برجسته در پیدایش فساد مالی

بزرگ‌ترین ریشه‌ی فساد مالی، کمیابی نسبی فرصت‌های سیاسی یا اقتصادی است. این کمیابی‌ها سبب می‌شود که بسیاری از کسان از قدرت مالی خود برای خرید قدرت سیاسی یا از قدرت سیاسی خود برای دستیابی به فرصت‌های اقتصادی (به دست آوردن ثروت) سود ببرند و فساد مالی و سیاسی پدید آید. اگر فساد مالی به گونه‌ای گسترده‌تر رخ نماید و شهروندان به این نتیجه برسند که فساد به همه ارکان کشور راه یافته است، اثرهای منفی آن بسیار خطرناک خواهد بود. در هر کشوری برای رویارویی کارساز با فساد مالی باید از چهارسو به آن پرداخت: نخست، رهبران جامعه در مبارزه

با فساد مالی باید صداقت داشته باشند و پابندی عملی خود را نشان دهند، بر هیچ نکته‌ای چشم نبندند و در برابر هیچ کج رفتاری کوتاه نیایند. دوم، سیاست‌های کشور به گونه‌ای دگرگون شود که با کاهش مقررات و اجرای سیاست‌های دلگرم‌کننده، شفاف‌سازی قوانین و محدود شدن قدرت بی‌مرز مدیران، فساد مالی کاهش یابد. سوم، کاهش زمینه‌ی فساد مالی از راه بالا بردن دستمزد کارکنان دولت، افزایش دادن انگیزه درستی‌کاری در کارمندان و اعمال نظارت‌های مؤثر، دقیق و تنبیهی، چهارم، از میان بردن زمینه‌ها و گریزگاه‌هایی که مدیران از آن‌ها برای فساد مالی سود می‌برند (دادگر و نظری، ۱۳۸۸). فساد مالی دارای شکل‌ها و نمودهای مختلفی است. شکل‌های اصلی فساد مالی، رشوه، اختلاس، تقلب و جعل و اخاذی هستند که هر یک از این‌ها تنها بعضی از ابعاد اصلی پدیده فساد مالی را مشخص و تبیین می‌کند.

علل ظهور فساد اداری

رخ دادن فساد اداری در هر شکل و زمینه که باشد مستلزم وجود دو وضعیت اساسی است که عبارت‌اند از تمایل و فرصت، «تمایل» به ارتکاب تخلف و «فرصت» یا مهیا بودن شرایط محیطی مربوط. چنانچه تمایل و فرصت یک‌جا فراهم شود، فساد متولد خواهد شد و در صورت مهیا بودن سایر شرایط رشد خواهد کرد. در بررسی‌های صورت گرفته و تحقیقاتی که در زمینه‌ی فساد اداری انجام شده مهم‌ترین دلایل پیدایش فساد اداری بدین شرح عنوان شده است:

۱- اختلاف فاحش میان سطح زندگی کارمندان دولت و سایر شهروندان: می‌توان

توزیع نامناسب درآمد و تفاوت نسبتاً زیاد در سطح زندگی گروه‌های مختلف مردم را که منجر به ایجاد احساس بی‌عدالتی در اقشار آسیب‌پذیرتر می‌گردد، یکی از مهم‌ترین علل پیدایش فساد اداری معرفی کرد که این عامل در جامعه‌ی ما نیز بسیار مشهود است. در پژوهشی که در سطح برخی از وزارتخانه‌ها انجام شد، شکاف بین درآمدها و هزینه‌های کارکنان مورد سنجش قرار گرفت که نتایج بیانگر این است که درآمد کارکنان به‌طور میانگین کمتر از مخارج آن‌ها است. به عبارتی، درآمد آن‌ها کفاف مخارج آن‌ها را ندارد.

۲- روابط خویشاوندی (خویشاوندسالاری): در جوامع گرم از جمله ایران که روابط

خویشاوندی سلطه‌ی بسیار بر روابط افراد دارد، اعضای خانواده و دوستان یک کارمند از او انتظار دارند که در مقام انجام امور ایشان، ضوابط و معیارها را نادیده بگیرد. لذا در این جوامع فساد اداری از نوع خویشاوندسالاری بیشتر خواهد بود. در این جوامع، با چنین بافت فرهنگی، استقرار یک نظام دیوان‌سالار اصیل غیرممکن است. وجود پدیده‌هایی همچون «سرمایه سیاسی» و «سرمایه اجتماعی» نیز روایت‌گر تأثیر شرایط فرهنگی بر فساد اداری است. سرمایه اجتماعی به مجموعه دیونی اطلاق می‌شود که افراد در مقابل یکدیگر در یک شبکه ارتباطی دارند. سرمایه سیاسی نیز مجموعه دیونی است که ریشه در ارتباطات سیاسی افراد دارد. به طوری که هرچه ارتباطات سیاسی فرد بیشتر باشد، فرصت‌های سودآور بیشتری خواهد داشت. هر دو مقوله‌ی فوق‌داری‌های ناملموسی هستند که

یا ناشی از پایگاه خانوادگی افرادند یا در اثر ارتباطات ایجاد شده در محل کار یا سایر عرصه‌های جامعه به وجود آمده‌اند. در جوامع سنتی، برخورداری از سرمایه‌های سیاسی و اجتماعی در مقایسه با جوامع پیشرفته کارکرد بیشتری دارد.

۳- وسعت دامنه‌ی دخالت‌های دولت در تصدی امور: براساس نظر محققان، عرصه‌های بروز فساد پایه‌ی پیچیدگی دستگاه دولت که وظایف جدید نظارت و مدیریت را نیز برعهده گرفته و وسعت می‌یابد. دخالت دولت در بخش تصدی‌گری و ایفای نقش‌های تولیدی و توزیعی، فرصت‌های زیادی برای سودجویی، رانت‌جویی و اخاذی توسط کارکنان بخش عمومی فراهم می‌آورد. همچنین دخالت‌های گسترده‌ی دولت در زمینه‌ی اختیار صدور مجوز برای فعالیت‌های گوناگون باعث می‌شود که متصدیان امر فرصت بیابند دست به انتخاب متقاضیانی بزنند که چراغ سبز نشان داده‌اند.

۴- افراط در وضع قوانین و محدود کردن فعالیت‌های بخش خصوصی از طریق این قوانین: هنگامی که مقررات، پیچیده و تفسیر آن‌ها مشکل است و مقاماتی وجود دارند که باید موافقت‌هایی را اعلام یا مجوزهایی را صادر کنند و متقاضیانی نیز هستند که از سویی این مقررات را سد راه خود می‌دانند و از طرفی برای انجام دادن کارهایشان عجله دارند، فساد بالقوه پدیدار خواهد شد.

۵- عدم حساسیت جامعه به معیارهای اخلاقی: ضعف ارزش‌های اخلاقی و اعتقادات مذهبی از عوامل گسترش فساد اداری است. هرچه سطح اخلاق عمومی بالاتر باشد، هزینه‌های روانی و اخلاقی فساد اداری بیشتر خواهد شد. به‌علاوه، خطر کشف و تنبیه و هزینه‌های ناشی از آن بالا خواهد رفت. نیز در صورت کشف موارد تخلف، هزینه‌های حیثیتی آن نیز برای متخلفان بالاتر از زمانی خواهد بود که جامعه از سطح پایین‌تری از فضایل اخلاقی برخوردار است.

۶- افزایش شهرنشینی: از آنجا که گسترش شهرنشینی منجر به افزایش تقاضا برای خدمات دولتی خواهد شد این امر از سویی به افزایش بوروکراسی اداری و در کنار آن، رشد بخش خصوصی می‌انجامد و از سویی به دلیل افزایش حجم تقاضا و کم بودن عرضه خدمات عمومی، فرصت‌های بیشتری در اختیار کارکنان فاسد قرار خواهد داد که سرانجام به افزایش حجم فساد اداری منتهی خواهد شد.

۷- تساهل و تسامح نسبت به فساد: برخی از دولت‌ها بنا به دلایل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی بعضاً در برخورد با موارد فساد با تساهل و اغماض رفتار می‌کنند که این امر، فضای امنی را برای کارکنان فاسد پدید می‌آورد تا بتوانند به فعالیت‌های خود ادامه دهند.

پیامدهای فساد اداری

با توجه به ماهیت پیچیده‌ی فساد اداری، دامنه‌ی آثار آن نیز بسیار گسترده و متنوع است، به طوری که علاوه بر آثار منفی برخی از صاحب نظران تحت شرایط خاص برای آن آثار مثبتی را نیز برشمرده‌اند. با این وجود و با عنایت به این که پیامدهای فساد اداری عمدتاً منفی و مخرب هستند، مهم‌ترین پیامدهای این معضل را تشریح می‌کنیم:

- فساد اداری باعث اتخاذ تصمیمات نادرست از سوی دیوانسالاران می‌شود، چراکه آنان از طرح‌های زیر استاندارد، پرهزینه، پیچیده و سرمایه‌بر که به سهولت حساسی نمی‌شوند حمایت می‌کنند تا آسان‌تر مبالغ هنگفتی را به سود خود برداشت کنند.

- فساد اداری باعث کند شدن رشد اقتصادی می‌شود، زیرا انگیزه سرمایه‌گذاری را برای سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی کاهش می‌دهد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که سرمایه‌گذاران در یک کشور فاسد در مقایسه با کشوری که دچار فساد اندک است معادل ۲۰ درصد مالیات اضافی بر سرمایه‌گذاری دارند.

- فساد اداری باعث به هم ریختن ترکیب مخارج دولت می‌شود چراکه سیاستمداران فاسد منابع را بیشتر به بخش‌هایی سوق می‌دهند که سودهای کلان عایدشان شود. آنان به خرید هواپیمای جنگی و سرمایه‌گذاری در پروژه‌های عظیم و پرسروصدا بیشتر علاقه‌مندند تا چاپ و تولید کتب درسی.

- فساد اداری فاصله‌ی طبقاتی و نابرابری‌ها را افزایش می‌دهد، زیرا منابع غالباً به بخش‌هایی تخصیص داده می‌شود که قدرت بازپرداخت آن را دارند. به عبارتی، افرادی که از توانایی‌های مالی و موقعیتی بهتر برخوردارند، منابع بیشتری را جذب می‌کنند که این امر، منجر به بیشتر شدن شکاف طبقاتی می‌شود.

- فساد اداری از درجه مشروعیت و اثربخشی دولت‌ها می‌کاهد و ثبات و امنیت جوامع را به خطر می‌اندازد. به علاوه ارزش‌های دموکراسی و اخلاقیات را مخدوش می‌سازد و از این طریق مانع توسعه‌ی سیاسی و اجتماعی می‌شود. با توجه به موارد مطرح شده‌ی فوق‌الگویی مفهومی زیر برای بررسی عوامل شکل‌دهنده فساد اداری و علل بروز و پیامدهای آن ارائه می‌گردد.

در نتیجه فرضیه‌های پژوهش به صورت زیر مشخص می‌گردد:

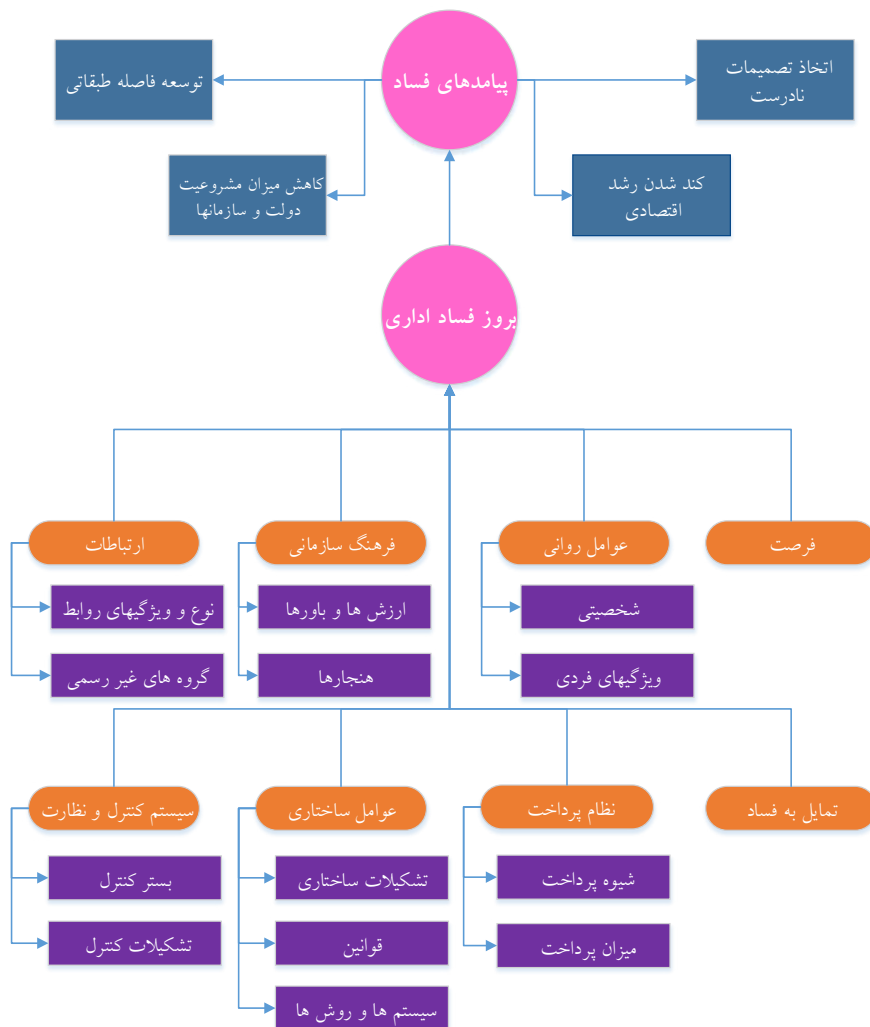
- ۱- بین ارتباطات و بروز فساد اداری ارتباط معناداری وجود دارد.
- ۲- بین عوامل ساختاری و بروز فساد اداری ارتباط معناداری وجود دارد.
- ۳- بین فرهنگ سازمانی و بروز فساد اداری ارتباط معناداری وجود دارد.
- ۴- بین عوامل روانی و بروز فساد اداری ارتباط معنی‌داری وجود دارد.
- ۵- بین نظام پرداخت و بروز فساد اداری ارتباط معناداری وجود دارد.
- ۶- بین سیستم کنترل و نظارت و بروز فساد اداری ارتباط معناداری وجود دارد.
- ۷- بین فرصت و بروز فساد اداری ارتباط معناداری وجود دارد.

- ۸- بین تمایل به فساد و بروز فساد اداری ارتباط معنی‌داری وجود دارد.
- ۹- بین بروز فساد اداری و پیامدهای فساد ارتباط معنی‌داری وجود دارد.

مدل مفهومی پژوهش

برای ساختن مدل تحلیلی، محقق نهایتاً می‌تواند به دو شیوه متفاوت عمل کند که میانشان تفاوت مشخصی وجود ندارد: یا ابتدا از تدوین فرضیه‌ها شروع می‌کند و در مرتبه بعدی به مفاهیم می‌پردازد، یا این‌که راه معکوسی را طی می‌کند (دهقانی سلطانی و همکاران، ۱۳۹۲)؛ بنابراین با توجه به استدلال فوق، فرضیات تعریف‌شده، نظر اساتید و خبرگان در زمینه‌ی رفتار سازمانی و همچنین، براساس مبانی نظری تحقیق، مدل مفهومی پژوهش به صورت شکل ۱ طراحی و تدوین شده است.

شکل ۱- مدل مفهومی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر براساس هدف یک تحقیق کاربردی و همچنین براساس چگونگی به دست آوردن داده‌های مورد نیاز، از نوع پژوهش‌های توصیفی و همبستگی است. جامعه آماری در تحقیق حاضر کلیه کارکنان دستگاه‌های دولتی در کشور است. در نتیجه، ۲۵۰۰ پرسشنامه بین مشارکت‌کنندگان توزیع گردید که پس از جمع‌آوری در طی یک دوره زمانی ۷ ماهه در سال ۱۳۹۲، ۲۱۰۰ پرسشنامه از بین پرسشنامه‌های توزیع شده به محققین تحویل داده شد که نرخ بازگشت پرسشنامه‌ها برابر ۸۲ درصد بوده است. این نرخ بازگشت برای تجزیه و تحلیل داده‌ها توسط محققین نرخ بازگشت مطلوبی به‌شمار می‌رود. سپس تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام پذیرفت (سرمد و همکاران، ۱۳۹۲). کلیه مشارکت‌کنندگان در این تحقیق پرسشنامه‌ای را که با سؤالات مربوط به عوامل فساد اداری، تمایل به فساد و پیامدهای فساد بود را تکمیل نمودند. محققین با ارایه راهنمایی‌های لازم از آن‌ها درخواست نمودند تا پرسشنامه‌ی مذکور را تکمیل نمایند. در پژوهش حاضر، ابزار اصلی گردآوری داده‌ها پرسشنامه بود که براساس عوامل مورد بررسی ۶۰ سؤال در نظر گرفته شده است. برای سنجش عوامل شکل‌دهنده فساد از پرسشنامه محقق ساخته ۲۵ سؤالی، برای سنجش تمایل به فساد از پرسشنامه محقق ساخته ۱۸ سؤالی و برای سنجش پیامدهای فساد از پرسشنامه محقق ساخته ۱۷ سؤالی استفاده شده است. به‌منظور بررسی روایی پرسشنامه از روایی صوری استفاده شده است. بدین صورت که برای تعیین روایی صوری، پرسشنامه در اختیار چند تن از اساتید دانشگاه قرار گرفت و نظر آنان درمورد پرسشنامه سؤال شد و اصلاحات ایشان لحاظ گردید. همچنین برای بررسی قابلیت اعتماد ابزار از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که نتایج این ضریب برای سه پرسشنامه به ترتیب ۰/۹۱، ۰/۸۷ و ۰/۷۸۵ محاسبه شد که نشان‌دهنده قابلیت اعتماد بالای پرسشنامه‌ها است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این قسمت با انجام تحلیل مناسب به آزمون فرضیات تحقیق خواهیم پرداخت. برای آزمون فرضیات از ضریب همبستگی و مدلیابی معادلات ساختاری با بهره‌گیری از نرم‌افزار LISREL استفاده شده است. مهم‌ترین این شاخص‌های برازش مدل عبارت‌اند از: 'RMSEA'، 'AGFI'، 'GFI'. حالت‌های بهینه برای این آزمون‌ها به شرح زیر است:

- ۱- آزمون χ^2 هرچه کمتر باشد بهتر است، زیرا این آزمون اختلاف بین داده و مدل را نشان می‌دهد.
- ۲- آزمون GFI و AGFI از ۹۰ درصد بایستی بیشتر باشد.

1- Goodness of Fit Index

2- Adjusted Goodness of Fit Index

3- Root Mean Square Residuals

۳- آزمون RMSEA هر چه کمتر باشد بهتر است، زیرا این آزمون یک معیار برای میانگین اختلاف بین داده‌های مشاهده شده و داده‌های مدل است (دهقانی سلطانی و همکاران، ۱۳۹۲).

تحلیل توصیفی متغیرهای جمعیت‌شناختی

مشارکت کنندگان در این تحقیق ۲۱۰۰ نفر از کارکنان ۷ دستگاه اجرایی در ایران بودند. جنسیت، سن، شغل و میزان سوابق آن‌ها به صورت جدول زیر طبقه‌بندی شده است.

جدول ۱- وضعیت جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان

وضعیت جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان	تعداد	درصد
سن پاسخ‌دهندگان		
زیر ۲۵ سال	۸۹	۴/۲٪
۲۵-۳۰ سال	۵۱۷	۲۴/۶٪
۳۰-۳۵ سال	۷۵۸	۳۶/۰۹٪
۳۵-۴۰ سال	۶۷۲	۳۲٪
بالای ۴۰ سال	۶۴	۳٪
جنسیت پاسخ‌دهندگان		
مرد	۶۳۲	۳۰٪
زن	۱۴۶۸	۷۰٪
پست سازمانی پاسخ‌دهندگان		
کارمند فنی و تکنسین	۱۷۸	۸/۴۷٪
کارمند و کارشناس	۱۲۴۶	۵۹/۳۳٪
کارشناس ارشد	۴۹۳	۲۳/۴۷۵٪
مدیر	۱۸۳	۸/۷۱٪
سابقه کاری پاسخ‌دهندگان		
زیر ۵ سال	۲۵۶	۱۲/۱۹٪
۵-۱۰ سال	۵۹۶	۲۸/۳۸٪
۱۰-۱۵ سال	۸۶۷	۴۱/۲۸٪
بیشتر از ۱۵ سال	۳۸۱	۱۸/۱۴٪

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، بیشترین فراوانی‌ها مربوط به سن ۳۵-۳۰ سال در رده سنی، زن در طبقه جنسیت، کارمند و کارشناس در رده پست سازمانی و ۱۵-۱۰ سال در طبقه سابقه کاری پاسخ‌دهندگان است.

آزمون فرضیات پژوهش

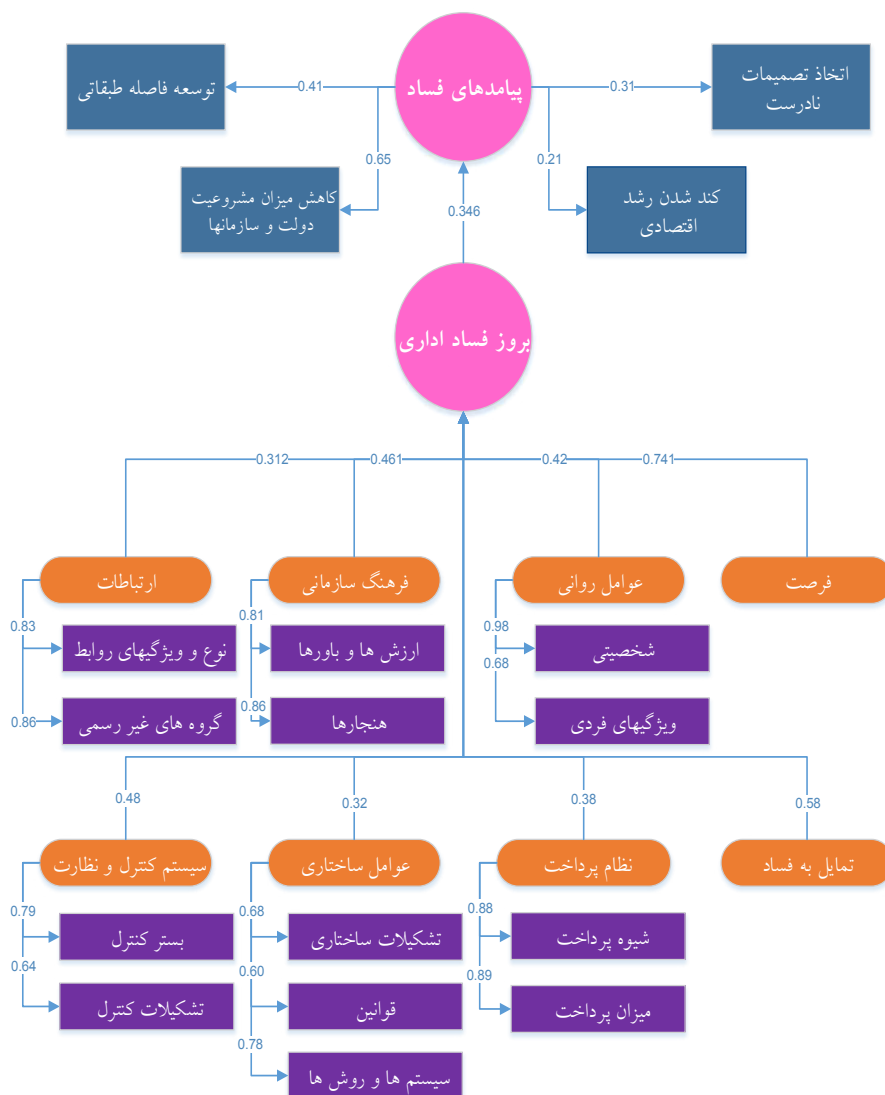
برای بررسی فرضیات پژوهش از نرم‌افزار LISREL استفاده شده است. در جدول ۲ شاخص‌های نیکویی برازش مدل در حالت ضرایب معناداری آورده شده است. همان‌طور که مشاهده می‌شود مدل مربوطه از برازش خوبی برخوردار است. در شکل ۲ مدل تخمین زده شده در حالت تخمین استاندارد نشان داده شده است. همچنین در جدول ۲ ضرایب معناداری نیز آورده شده است. در این حالت در صورتی که مقدار T-Value از ۱/۹۶ بیشتر و یا از ۱/۹۶- کمتر باشد، فرضیه صفر رد و فرضیه یک تأیید می‌گردد. با توجه به مدل معادلات ساختاری حاصل لازم است تا شاخص‌های مناسب بودن برازش مدل مورد بررسی قرار گیرد نتایج حاصل از این شاخص‌ها و مقایسه آن‌ها با ضرایب استاندارد در جدول شماره ۲ نشان داده شده است.

جدول ۲- شاخص‌های نیکویی برازش برای مقادیر سمت راست و چپ مدل

ردیف	معیارهای برازش مدل	شاخص	بعد	حد مطلوب	نتیجه
۱	کای دو نسبی	χ^2/df	۰/۹۱۳	$3 >$	بسیار خوب
۲	پی ویلیو	P-Value	۰/۶۴۴۸۳	$0.05 >$	بسیار خوب
۲	ریشه میانگین مجذورات تقریب	RMSEA	۰/۰۲۹	$0.1 >$	بrazش خوب
۳	ریشه مجذور مانده‌ها	PMR	۰/۰۶۲	حدود صفر	قابل قبول
۴	شاخص برازش هنجار شده	NFI	۰/۹۹	$0.90 <$	بسیار خوب
۵	شاخص نرم برازندگی	NNFI	۰/۹۰	حدود یک	بسیار خوب
۶	شاخص برازش تطبیقی	CFI	۰/۹۹	$0.90 <$	بسیار خوب
۷	شاخص برازش نسبی	RFI	۰/۹۲	$0.90 <$	بسیار خوب
۸	شاخص برازش اضافی	IFI	۰/۹۱	$0.90 <$	بسیار خوب
۹	شاخص برازندگی	GFI	۰/۹۹	$0.90 <$	بسیار خوب
۱۰	بrazندگی تعدیل یافته	AGFI	۰/۹۹	$0.90 <$	بسیار خوب

به‌منظور آزمون مدل تحقیق از مدل‌سازی معادلات ساختاری استفاده شده است. در زیر خروجی مدل اصلی نرم‌افزار لیزرل برای مدل تحقیق ارائه شده است.

شکل ۲- مدل تخمین زده شده در حالت ضرایب استاندارد

با توجه به مدل و شاخص‌های برازش مدل باید معناداری ضرایب مدل بر مبنای شاخص‌های مورد بررسی قرار گیرد. نتایج خروجی لیزرل نشان داد که کلیه ضرایب مسیر به دست آمده در مدل معنادار بوده و مقداری بالاتر از ۱/۹۶ دارند. با عنایت به نتایج ارائه شده در جدول شماره ۲ برازش مدل مناسب بوده بنابراین با توجه به شکل شماره ۲ مدل تحقیق تأیید می‌گردد. جدول شماره ۳ کلیه ابعاد مدل و نتایج حاصل از آن را به صورت خلاصه نشان می‌دهد.

جدول ۳- نتایج مربوط به آزمون مدلسازی معادلات ساختاری و فرضیات پژوهش

شماره فرضیه	نام رابطه	میزان اثر	تی ویلو	نتیجه فرضیه
۱	ارتباطات- بروز فساد اداری	۰/۳۱۲	۲/۵۸	تأیید می شود
۲	عوامل ساختاری- بروز فساد اداری	۰/۳۲	۲/۸۳	تأیید می شود
۳	فرهنگ سازمانی- بروز فساد اداری	۰/۴۶۱	۳/۲۶	تأیید می شود
۴	عوامل روانی- بروز فساد اداری	۰/۴۲	۵/۲۶	تأیید می شود
۵	نظام پرداخت- بروز فساد اداری	۰/۳۸	۳/۲۲۱	تأیید می شود
۶	سیستم کنترل و نظارت- بروز فساد اداری	۰/۴۸	۶/۶۷۲	تأیید می شود
۷	فرصت- بروز فساد اداری	۰/۷۴۱	۸/۲۱۵	تأیید می شود
۸	تمایل به فساد- بروز فساد اداری	۰/۵۸	۷/۲۴۶	تأیید می شود
۹	بروز فساد اداری- پیامدهای فساد	۰/۳۴۶	۲/۸۱۶	تأیید می شود

در آزمون فرضیه‌های مورد نظر با استفاده از مدل معادلات ساختاری، ضرایب به دست آمده زمانی معنادار می‌باشند که مقدار آزمون معناداری آن‌ها از عدد ۱/۹۶ بزرگ‌تر و از عدد ۱/۹۶- کوچک‌تر باشد (سیدجوادین و همکاران، ۱۳۹۴). همان‌طور که مشاهده می‌شود، ضریب معناداری برای تمامی فرضیه‌های پژوهش از ۱/۹۶ بیشتر است.

- ضریب معناداری میان ارتباطات و بروز فساد اداری برابر با ۲/۵۸ است؛ بنابراین ارتباطات، تأثیر معناداری روی بروز فساد اداری دارد. بدین ترتیب فرضیه اول پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.

- ضریب معناداری میان عوامل ساختاری و بروز فساد اداری برابر با ۲/۸۳ است؛ بنابراین عوامل ساختاری، تأثیر معناداری روی بروز فساد اداری دارد. بدین ترتیب فرضیه دوم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.

- ضریب معناداری میان فرهنگ سازمانی و بروز فساد اداری برابر با ۳/۲۶ است؛ بنابراین فرهنگ سازمانی، تأثیر معناداری روی بروز فساد اداری دارد. بدین ترتیب فرضیه سوم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.

- ضریب معناداری میان عوامل روانی و بروز فساد اداری برابر با ۵/۲۶ است؛ بنابراین عوامل روانی، تأثیر معناداری روی بروز فساد اداری دارد. بدین ترتیب فرضیه چهارم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.

- ضریب معناداری میان نظام پرداخت و بروز فساد اداری برابر با $۳/۲۲۱$ است؛ بنابراین نظام پرداخت، تأثیر معناداری روی بروز فساد اداری دارد. بدین ترتیب فرضیه پنجم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.
- ضریب معناداری میان سیستم کنترل و نظارت و بروز فساد اداری برابر با $۶/۶۷۲$ است؛ بنابراین سیستم کنترل و نظارت تأثیر معناداری روی بروز فساد اداری دارد. بدین ترتیب فرضیه ششم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.
- ضریب معناداری میان فرصت و بروز فساد اداری برابر با $۸/۲۱۵$ است؛ بنابراین فرصت، تأثیر معناداری روی بروز فساد اداری دارد. بدین ترتیب فرضیه هفتم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.
- ضریب معناداری میان تمایل به فساد و نظارت و بروز فساد اداری برابر با $۷/۲۴۶$ است؛ بنابراین تمایل به فساد تأثیر معناداری روی بروز فساد اداری دارد. بدین ترتیب فرضیه هشتم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.
- ضریب معناداری میان بروز فساد اداری و پیامدهای فساد برابر با $۲/۸۱۶$ است؛ بنابراین بروز فساد اداری، تأثیر معناداری روی پیامدهای فساد دارد. بدین ترتیب فرضیه نهم پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

فساد پدیده‌ای است که کم‌وبیش در کلیه کشورهای جهان وجود دارد؛ اما نوع، شکل، میزان و گستردگی آن در هر کشور متفاوت است، همان‌طور که نتایج و پیامدهای آن نیز بنا بر نوع سازمان سیاسی و اقتصادی و سطح توسعه‌یافتگی تفاوت دارد. در هر صورت فساد موجب انحطاط است، سیاست‌های دولت را در تضاد با منافع اکثریت قرار می‌دهد، باعث هدر رفتن منابع ملی می‌شود و به کاهش اثربخشی دولت‌ها در هدایت امور می‌انجامد و از این طریق اعتماد مردم نسبت به دستگاه‌های دولتی و غیردولتی کاهش یافته، بی‌تفاوتی، تنبلی و بی‌کفایتی افزایش می‌یابد. فساد، اعتقاد و ارزش‌های اخلاقی جامعه را متزلزل می‌کند، هزینه انجام کارها را افزایش می‌دهد و رشد رقابت‌پذیری را دشوار می‌سازد. همچنین تلاش‌های فقرزدایی را ناکام می‌سازد و بی‌انگیزگی و بدبینی ایجاد می‌کند و زمینه‌ی تضعیف روحیه‌ی افراد درستکار را فراهم می‌آورد. فساد اداری مانع سرمایه‌گذاری می‌شود و مسیر رشد و توسعه‌ی اقتصاد را با موانع بسیار مواجه می‌سازد و از طریق هدایت ناصواب استعدادهای منابع بالقوه و بالفعل انسانی به سمت فعالیت‌های نادرست برای دست‌یابی به درآمدهای سهل‌الوصول، زمینه رکود در تمام ابعاد را فراهم می‌سازد. از طرف دیگر، هر کجا فساد ریشه بدواند، روزه‌روز بیش‌تر شده، مقابله با آن بسیار دشوار می‌شود و ریشه‌های آن هرروز عمیق‌تر در بطن جامعه نفوذ می‌کند. در نتیجه هدف از این پژوهش بررسی عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری در دستگاه‌های دولتی است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ارتباطات با ضریب معناداری $۲/۵۸$ ، عوامل ساختاری با ضریب معناداری $۲/۸۳$ ، فرهنگ سازمانی با ضریب معناداری $۳/۲۶$ ، عوامل روانی با ضریب معناداری $۵/۲۶$ ، نظام پرداخت با ضریب معناداری $۳/۲۲۱$ ، سیستم کنترل و نظارت با ضریب معناداری $۶/۶۷۲$ ، فرصت با ضریب معناداری $۸/۲۱۵$ و تمایل به فساد با ضریب معناداری $۷/۲۴۶$ در بروز فساد اداری در دستگاه‌های

دولتی مؤثر می‌باشند. همچنین بروز فساد اداری نیز با ضریب معناداری ۲/۸۱۶ بر پیامدهای فساد در دستگاه‌های دولتی اثرگذار است.

بنابراین مقابله با فساد در عرصه‌ی اداری ضرورتی جدی و انکارناپذیر است. مبارزه با فساد اداری و مالی به دلیل تعدد عوامل شکل‌دهنده آن و گستردگی اثرات چندگانه آن مستلزم عزم ملی، خواست همگانی و جدیت دولت است. این مبارزه باید ساختاریافته، هماهنگ و برنامه‌ریزی شده باشد و تمام ابعادی را که بر فساد اداری اثر می‌گذارد، در برگیرد. چراکه در غیر این صورت فساد به صورت ریشه‌ای حل نمی‌شود. با توجه به بررسی‌های صورت گرفته حاصل از تحقیق عوامل ارتباطی، عوامل ساختاری، فرهنگ سازمانی، عوامل روانی، نظام پرداخت، سیستم کنترل و نظارت در بروز فساد اداری نقش اساسی ایفا کرده و تمایل به فساد را در دستگاه‌های دولتی افزایش می‌دهند؛ که این مسئله منجر به بروز پیامدهای بسیاری در جامعه و سازمان‌ها از جمله اتخاذ تصمیمات نادرست، توسعه فاصله طبقاتی در جامعه، کند شدن رشد اقتصادی و کاهش میزان مشروعیت سازمان‌ها می‌گردد. پس از شناخت عوامل و گلوگاه‌های بروز فساد اداری، پیگیری مجدانه، راهکارهایی پیشگیرانه، بازدارنده و بهبود بخش در چارچوب برنامه‌های میان‌مدت و بلندمدت است در این راستا راهکارهایی در قالب راهکارهای کلان و خرد به شرح زیر مطرح می‌گردد.

الف- راهکارهای کلان

- ۱- پیشگیری از طریق اصلاح و بهسازی نظام اداری و آموزش؛
- ۲- مقابله و برخورد جدی با مصادیق فساد؛
- ۳- مدیریت مؤثر برنامه مقابله با فساد؛
- ۴- تصویب قوانین کارآمد و راهگشا در مقابله با فساد.

ب- راهکارهای خرد

۱- راهکارهای اداری و مدیریتی:

- تمرکززدایی از اداره امور کاهش تصدی‌های دولتی؛
- ایجاد اصلاحات در ساختار نظام‌ها، روش‌ها و رویه‌های انجام کار و ارائه خدمات به مردم؛
- ایجاد اصلاحات در نظام نظارت و بازرسی و بهینه‌سازی فرآیند نظارت و کنترل؛
- استقرار نظام احقاق حقوق و تأمین خسارت ارباب رجوع؛
- توسعه‌ی مدیریت و توسعه‌ی کیفی نیروی انسانی؛
- تقویت فرهنگ مشارکت‌جویی و مشارکت‌پذیری در دستگاه‌های دولتی و ارتقای فرهنگ سازمانی؛
- افزایش پاسخ‌گویی دستگاه‌ها در مقابل مردم، نهادهای مدنی و نهادهای نظارتی قانونی؛
- ایجاد اصلاحات نهادی در مدیریت مقابله با فساد و سالم‌سازی نظام اداری؛
- ایجاد سیستم خود‌کارسازی پیشرفته اداری و تشکیل پایگاه اطلاع‌رسانی به منظور شفاف‌سازی عملکرد؛

- استفاده از فناوری‌های نوین برای ارزیابی عملکرد کارکنان؛
- افزایش پرداخت‌های غیرنقدی به کارکنان ادارات و اجرای سیستم پشتیبانی سازمانی ادراک‌شده^۱.

۲- راهکارهای فرهنگی - اجتماعی:

- افزایش آگاهی و آموزش مستمر مردم درخصوص برنامه‌ها و دستاوردهای مقابله با فساد؛
- احیا و آموزش ارزش‌های اخلاقی و انضباط اجتماعی؛
- تقویت فرهنگ مسئولیت‌خواهی و نقدپذیری دولت؛
- بهبود نظام تأمین اجتماعی.

۳- راهکارهای سیاسی - مدنی:

- تقویت نهادهای مدنی در نظارت بر نهاد قدرت و دستگاه‌های دولتی؛
- توسعه‌ی مشارکت مردمی در مقابله با فساد و نظارت بر دستگاه‌های دولتی؛
- تقویت نقش و جایگاه مطبوعات آزاد و مستقل در مقابله با فساد؛
- سیاست‌زدایی از نظام اداری و انتخاب مدیران براساس شایستگی؛
- اصلاح قوانین و مقررات کیفری و جزایی برای برخورد مؤثر با عوامل فساد.

۴- راهکارهای اقتصادی:

- کاهش مداخلات دولت در امور اقتصادی؛
- رقابتی نمودن فعالیت‌های اقتصادی و معاملاتی دولتی و حذف امتیازات و رانت‌های مختلف؛
- کاهش و حذف انحصارات دولتی در امور اقتصادی و مقابله با شکل‌گیری هر نوع انحصارات دولتی در امور اقتصادی و مقابله با شکل‌گیری هر نوع انحصار؛
- بهبود وضعیت معیشتی کارکنان دولت؛
- اصلاح ساختار شرکت‌های دولتی و تسریع در تکلیف و واگذاری شرکت‌هایی که تداوم فعالیت‌های آن‌ها به‌صورت دولتی ضرورت ندارد؛
- شفاف‌سازی قوانین و مقررات حاکم بر فعالیت‌های اقتصادی (بخش دولتی و بخش خصوصی)؛
- تقویت نظارت دولتی بر فعالیت‌های اقتصادی کشور (کاهش تصدی درزمینه‌های اقتصادی و افزایش جاذبه‌های حاکمیت و نظارت دولت).

فهرست منابع:

- ۱- ادیب، محمدحسین (۱۳۷۴)، جامعه‌شناسی ایران، تهران، انتشارات هشت بهشت.
- ۲- الوانی، سید مهدی و جفره، منوچهر (۱۳۸۴)، ارایه یک الگوی نظری برای کنترل و مهار فساد اداری، فصلنامه آینده‌پژوهی مدیریت، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۸۷-۱۰۹.
- ۳- تاج‌الدین، بهشته و اجاقی، حسین (۱۳۹۲)، راهکارهای برون‌رفت از چالش فساد اداری در

- شهرداری تهران با استفاده از دو رویکرد ساختاری و فرآیندی، فصلنامه دانش ارزیابی، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۵۲-۵
- ۴- تانزی، ویتو (۱۳۷۸)، مسأله فساد: فعالیت‌های دولتی و بازار آزاد، ترجمه بهمن آقایی، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی شماره ۱۴۹ و ۱۵۰، صص ۱۸۹-۱۷۸
- ۵- جوهری، محمد (۱۳۸۴)، فساد اداری، علل و عوامل آن، تعاون، شماره ۲۳، صص ۱۲-۱.
- ۶- حبیبی، نادر (۱۳۷۵)، فساد اداری، تهران، انتشارات وثقی.
- ۷- حسینی، مهدی و مهدی‌زاده اشرفی، علی (۱۳۸۶)، عوامل مؤثر بر فساد اداری، فصلنامه مدیریت، سال چهارم، شماره ۸، صص ۲۴-۱۲.
- ۸- خضری، محمد (۱۳۸۶)، نگاه نهادی به فساد اداری: شش رویکرد در شکل‌گیری زمینه‌های فساد، مطالعات راهبردی، شماره ۲۹، صص ۱۴-۱.
- ۹- دادگر، یدالله و نظری، روح‌الله (۱۳۸۸)، بررسی شاخص فساد مالی در ایران و کشورهای برگزیده جهان، مجله سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۶۳ و ۲۶۴، صص ۱۳۵-۱۲۰.
- ۱۰- دانایی‌فرد، حسن (۱۳۸۵)، کنترل فساد اداری: اصلاح مدیریت دولتی یا تدوین راهبرد ملی پیشگیری از فساد، مدیریت و توسعه، شماره ۲۸، صص ۵۳-۳۵.
- ۱۱- دفتر بررسی‌های اقتصادی (۱۳۷۷)، نگاهی به مفاهیم اقتصاد جرم و فساد اداری و کارکرد آن‌ها در ایران: بازشناسی مؤلفه‌های مؤثر بر اختلاس در ایران، مجلس و پژوهش، شماره ۲۵، صص ۱-۱۷.
- ۱۲- دهقانی‌سلطانی، مهدی، محمدی، اسفندیار. پوراشرف، یاسان؛ و سایه‌میری، کورش (۱۳۹۲)، بررسی عوامل مؤثر بر ارزیابی نگرش مصرف‌کنندگان از توسعه برند، مدیریت بازرگانی، دوره ۵، شماره ۱، صص ۱۰۴-۸۵.
- ۱۳- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۸۶)، سرطان اجتماعی فساد، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ۱۴- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۷)، توسعه و تضاد، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- ۱۵- رهنورد، فرح‌اله. طاهرپور کلاتری، حبیب‌اله و رشیدی، اعظم (۱۳۸۸)، شناسایی عوامل مؤثر بر فساد مالی در بین کارکنان دستگاه‌های اجرایی، پژوهش‌نامه مدیریت اجرایی، سال دهم، شماره ۱، صص ۵۱-۳۵.
- ۱۶- زاهدی، شمس‌السادات. محمدنبی، سینا و شهبازی، مهدی (۱۳۸۸)، بررسی عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری (مطالعه موردی در شهرداری تهران)، مجله مدیریت فرهنگ سازمانی، سال هفتم، شماره ۲۰، صص ۵۵-۲۹.
- ۱۷- سامتی، مرتضی. سامتی، مجید و شهنازی، روح‌الله (۱۳۸۵)، بررسی اثر آزادی اقتصادی بر فساد مالی: (مطالعه موردی با رویکرد PANEL DATA)، پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال هشتم، شماره ۲۸، صص ۱۲-۱.

- ۱۸- سافارونی، آئوخینورائول (۱۳۷۵)، ویروس قدرت، پیام یونسکو، شماره ۳۱۳، آذر ۱۳۷۵.
- ۱۹- سرمد، زهره، بازرگان، عباس؛ و حجازی، الهه (۱۳۹۲)، روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: مؤسسه انتشارات آگاه.
- ۲۰- سیدجوآدین، سیدرضا. فیاضی، مرجان و بلوچی، حسین (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر سرمایه روان‌شناختی بر کیفیت خدمات ارائه شده به مشتریان توسط کارکنان باجه با میانجی‌گری تعهد سازمانی. مجله مدیریت دولتی، دوره ۷، شماره ۲، صص ۳۰۲-۲۷۷.
- ۲۱- شفیعی خورشیدی، علی اصغر (۱۳۸۵)، فساد اقتصادی و روش‌های پیشگیری از آن، تهران: مرکز مطالعات و توسعه قضایی.
- ۲۲- صادقی، حسین. عصار، عباس و شقاقی شهری، وحید (۱۳۸۸)، اندازه‌گیری فساد مالی در ایران با استفاده از منطق فازی (رویکردی اقتصادی)، پژوهشنامه اقتصادی، سال دهم، شماره ۴، صص ۱۷۴-۱۳۹.
- ۲۳- عزیزاده‌ثانی، محسن و فانی، علی اصغر (۱۳۸۶)، تأثیر فساد اداری بر توسعه انسانی جوامع، اخلاق در علوم و فنون و فناوری، سال دوم، شماره ۱ و ۲، صص ۲۴-۱۷.
- ۲۴- فرخ‌سرسشت، بهزاد (۱۳۸۳)، بررسی عوامل مؤثر در بروز فساد اداری مالی به‌منظور ارائه الگوی به‌منظور کاهش اثرات آن در روند توسعه جمهوری اسلامی ایران، دانش مدیریت، شماره، صص ۸۵-۶۴.
- ۲۵- فرهادی‌نژاد، محسن (۱۳۸۲)، بررسی تطبیقی فساد اداری در کشورهای توسعه‌یافته و درحال توسعه، تحول اداری، دوره هفتم، شماره ۴۵، صص ۵۲-۴۱.
- ۲۶- قلی‌پور، رحمت‌الله و نیک‌رفتار، طیبه (۱۳۸۶)، فساد اداری و راهکارهای مناسب برای مبارزه با آن، مجلس و پژوهش، سال سیزدهم، شماره ۵۳، صص ۵۴-۳۳.
- ۲۷- کورئیر، پائول-لویس. فساد و اقتصاد، ترجمه فخر طای، ترجمان اقتصادی، شماره ۴۹.
- ۲۸- گلدتورپ، جی. ای (۱۳۷۰)، جامعه‌شناسی کشورهای جهان سوم، جواد ظهوریان، آستان قدس رضوی.
- ۲۹- محمودی، مهدی (۱۳۸۴)، نقش فرهنگی سازمانی در پیشگیری از بروز فساد اداری، تدبیر، شماره ۶۰.
- ۳۰- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی.

31- Alatas, V. & Cameron, L. (2009); Gender, Culture, And Corruption: Insight From an Experimental Analysis, Southern Economic Journal, Vol. 75, No. 3, PP 663-680.

32- Amundsen, I. (1999); Political Corruption: An Introduction to the Issues, Working Paper, Vol. 99 No. 7, Chr. Michelsen Institute, Bergen. <http://www.cmi.no/publications/1999/wp/wp1999-7.pdf>. Accessed 25 Nov 2005

33- Andving, J.C. & Fjeldstad, O. (2001); Corruption: A Review of Contemporary Research, CMI Report R 2001: 7, Chr. Michelsen Insti-

tute, Bergen, [http: /cmi.no/](http://cmi.no/).

34- Ashforth, B.E. & Anand, V. (2003); The Normalization of Corruption in Organizations, *Research in Organizational Behavior*, No.25, PP. 1–25.

35- Brasz, H.A. (1970); The Sociology of Corruption”, in A. J. Heidenheimer (ed.), *Political Corruption: Readings in Comparative Analysis* (Holt, Rinehart and Winston, New York), PP. 41–45.

36- Fokuoh, E. A. (2008); The Fight Against Corruption And Its Implications For Development In Developing And Transition Economies, *Journal of Money Loundering Control*, Vol. 11, No. 1, PP 76-87.

37- Huntington, S.P. (1989); Modernization and Corruption, in A.J. Heidenheimer and M. Johnston (eds.), *Political Corruption: A Handbook* (Transaction Publishers, New Brunswick, NJ), PP.253–264

38- Heidenheimer, A.J. (2002); Perspectives on the Perception of Corruption, in A.J. Heidenheimer and M. Johnston (eds.), *Political Corruption: Concepts and Contexts* (Transaction Publisher, New Brunswick, NJ), PP. 141–154.

39- Kimuyu, P. (2007); Corruption, Firm Growth and Export Propensity In Kenya, *International Journal of Social Economics*, Emerald Group Publishing Limited, Vol. 34, No. 3, PP197-206.

40- Mevliyar, Er. (2008); Corruption from the Islamic Perspective: Some Recommendations For The MENA Region, *International, Journal of Islamic And Middle Eastern Finance And Management*, Vol. 1, No. 1, PP. 31-51.

41- Park, H. (2003); Determinants of Corruption: A Cross-National Analysis, *The Multinational Business Review*, Vol. 11, No.2, PP. 29–48.

42- Robinson, M. (Ed). (2004); *Corruption and Development: An Introduction*, Routledge, London.

43- Scanlan, G. (2008); Offences Concerning Directors And Officers of Company: Froud And Corruption In The United Kingdom- The Present And The Future, *Journal of Financial Crime*, Vol. 15, No. 1, PP 22-37.

44- Seldadyo, H. & Haan, J. (2006); The Determinants of Corruption:

A Literature Survey And New Evidence, Paper Prepared For The 2006 EPCS Conference, Turku, Finland, 20-23, April.

45- Seleim, A. (2009); The Relationship Between Culture And Corruption: A Cross- National Study, Alexandria University, EGYPT, Journal of Intellectual Capital, Vol. 10, No. 1, PP 165-184.

46- Treisman, D. (2000); The Causes of Corruption: A Cross-National Study, Journal of Public Economics, No.76, PP. 399–457.

47- Tsegaye, S. (2003); Strategies For Effective Coalition Between Government Organs And Local Community Associations in the Fight Against Corruption, A Draft Report Submitted to The Coordinators of the 2003 International Policy Research Workshop on Local Government Development Organisations, March.

48- Van Duyne, P.C. (2001); Will Caligula Go Transparent? Corruption in Acts and Attitudes, Forum on Crime and Society, Vol. 1, No. 2, PP. 73–95.

49- Yaser, M.M. (2005); A Complex System Model For Understanding the Causes of Corruption: Case Study- Turkey”, University of North Texas.